

Ali so v zgodovini zakoni?

Vladimir Biti

Zdi se mi, da bi nas velikansko znanje, ki ga imamo, moralo napeljati ne na to, da si dovoljujemo neustrezne sinteze, pač pa da se osredinimo na velike plane in se od tod priložnostno sprehodimo po celoti, presojujoč jo glede na obliko aperçuja. Celoto bi bilo mogoče lažje podati s takimi bliskovitimi spopadi kakor s težkimi frontalnimi napadi.

Sigfried Krackauer, *History: The Last Things before the Last*

Toda želja kombinirati sinteze z velikimi plani je neogibna.

Dominick LaCapra, *History, Politics, and Novel*

Danes povsod ostro zavračajo pojmovanje o zakonitem gibanju zgodovine. To oporekanje je v tolikšni meri že presežlo ozke okvire zgodovinske stroke, da ni treba, da ga podkrepimo še s posebnimi dokazi. Točke obtožnice so tudi že znane. Vsakdo, ki iz nepresojnega tkiva preteklosti povleče ven trdno nit zakona, to stori na podlagi neke diskriminacijske perspektive. Vseeno je, ali gre za etnično, rasno, razredno, spolno ali elitno perspektivo, svetloba, s pomočjo katere to počne, pušča stvari v mraku ali vsaj v senci Drugega. Vsak zakon se razen tega opira na neko določilnico, iz katere se nato v različne smeri razvejajo vse druge. Ne glede na to, ali je ta določilnica duhovna, ekonomska, psihična, etična ali kakšna druga, prisiljena je, da druge določilnice pojasnjuje kot izpeljanke ali kot odklone. Sleherni zakon je poleg tega lahko nastal le zaradi posebnega spleta okoliščin ob njegovi časovni in prostorski umestitvi. Koliko sploh lahko velja v razmerah drugih časovno-prosotrskih okvirov? In nenazadnje, zakon se nujno utrdi s pomočjo črke, to je, s pomočjo nekega tipa pisave ali diskurza. A kako naj zakon v sebi obvlada nepregledno množico drugih tipov pisav, ki so vzniknile v različnih pragmatičnih sklopih? Vse te sporne točke skupaj, kakor nastopajo med seboj prepletene, opozarjajo na omejitve, ki se jih pojmovanje o zakoniti zgodovini, kot kaže, ne more znebiti.

Ne da bi dvomili o katerem koli ugovoru, bi bilo koristno, če bi se spomnili, da jih na svetlo niso prinesli samo sedanja spoznanja. Verjeti v tako veliko prenikavost naše dobe bi bilo – če ne drugega – vsaj nepredvidno. Previdnost pa nam narekuje že vpogled v dolgotrajno vztrajanje omenjenega pojmovanja, njegovo zmožnost, da se sooči z odpori, da jih predela in da tako obogateno nadaljuje svojo zgodovinsko pot. Če je teleološki trop tega pojmovanja ohranil svojo osmiseljevalno moč skoraj dva tisoč let, mar ne bi morali pomislek, da je ta moč začela pojematati ravno na pragu našega zgodovinskega trenutka, razglasiti za neumesten?

Ker tukaj ne morem podrobno orisati vseh preobrazb tega tropa, bom zarisal samo nekaj najpomembnejših stopenj.

Nadomestitev ciklične predstave časa z linearno je po našem sedanjem prepričanju povezana predvsem z odkritjem pisave, navsezadnje grške abecede, ki od petega stoletja pred našim štetjem naprej prepoznavno zarisuje mitično strukturo zavesti grškega človeka, puščajoč ne le sledi v njegovih duhovnih in telesnih tvorbah, temveč tudi v njegovem razmerju do preteklosti. A do izrazitejše artikulacije premočrtne predstave o času pride šele v helenistično-rimskem obdobju, ko se je skrajno zaostрил občutek zamude, izpeljanosti svoje lastne dejanskosti, ki je začela zajedljivo iskati svoje opravičilo. To nakopičeno frustracijsko energijo je prevzelo krščanstvo, pri čemer je pomanjkljivi sedanosti prisodilo pomembno vlogo posrednika med poslanstvom preteklosti in izpolnitvijo v prihodnosti. Tako Georges Duby upravičeno meni, da se moramo za pojmovanje o zakonitosti zgodovine v njegovi razčlenjeni obliki zahvaliti krščanskemu nauku.¹ Ta nauk mu prisodi do danes ohranjeno kompenzacijsko funkcijo, da priskrbi tolažbo za vse, ki se zaradi katerega koli razloga čutijo izključene iz naravne matice življenja. Klasična filozofska metafora za tako izključitev je seveda smrt, lahko pa jo prenesemo (v psihoanalitičnem pomenu) tudi na bolezen, starost, rasno, razredno, spolno ali seksualno zatiranje itn. Poravnava za pretrpele krivice je preložena na onstransko prihodnost, kjer zanjo poskrbi transcendentna sodniška instanca. Transcendentnost ji podeli lastnost nepodkupljive pravičnosti, ki ji niti posamezno niti skupno zavzemanje za nekaj ne more nič ne dodati ne odvzeti. Iz tega izhajajo, da je človekovo prizadevanje, da spremeni parametre, v katere ga je postavilo rojstvo, nekoristno, še več, heretično. Vsakdo se mora prepustiti svoji usodi, zaupanja poln v nezmotljivost Poslednjega Sodnika.

Razkroj srednjeveške paradigme napoveduje razpoke v tako statično postavljenem tropu. Vzpon srednjega razreda je zahteval premestitev poudarka s prihodnosti na sedanost in že s tem tudi revizijo prefiguracijsko dojete prihodnosti. Meščan ni mogel več prepustiti poravnave za tlačečo ga preteklost v zakup obljubljeni prihodnosti, zato je prevzel kot svojo sedanjo nalogo, da hkrati preobrazi obe. Ta preobrazba enostavne linearne matrice v zapleteno linearno-povratno matrico je zaznamovala prehod od svete, kolektivne, v svetovno, individualno zgodovino. Aktivnost je v življenju postala zaželena, še več, nujno potrebna, ker je vsak korak naprej k prihodnjemu cilju hkrati odpravil krivdo za pretekle napake, zablode in sprevide. Prihodnost so začeli dojemati kot neosvojeno področje drugosti, brez katerega ne bi bilo mogoče osvetliti teme lastne preteklosti in si s tem izboriti identiteto.

Zarisana linearno-povratna faza tropa doživi svoj vrh v Heglovi filozofiji. Podprt s Kantovimi namigi je Hegel prvi jasno uvidel zgodovinsko preobrazbo človekovega dojetja zgodovine in nalogo svoje filozofije zgodovine razumel pravzaprav kot zgodovino zgodovino pisnih diskurzov. Samo taka zgodovina različnih konstrukcij zgodovine lahko priskrbi legitimnost parametrom zdajšnje konstrukci-

1. Cf. Georges Duby/Guy Lardreau, *Dialogues*, Paris 1980, 4. pogl.

je, s tem pa njihovo perspektivnost opere krivde in nadomesti njihovi partikularnosti totalnost. To zrelo spoznanje o zgodovinski omejenosti vsakega zgodovino-pisja vseeno ni obvarovalo Heglovega širokega uma pred etno-geografsko izključnostjo, kot jo lahko razberemo iz hladnokrvne ugotovitve iz Uvoda v *Filozofijo zgodovine*, kjer pravi, da Sibirija ne sodi v zgodovino. Seveda ne gre za to, da Hegla obsodimo zaradi nekoliko grozljivih konotacij tega »orlovskega« sprevida, ker je te konotacije dobil šele z zelo konkretnimi, vedanar bistveno poznejšimi ukrepi, ki so hoteli Sibirijo zares spremeniti v »smetišče zgodovine«. Gre samo za to, da nakažemo, da niti njegov poskus popraviti omejitve pojmovanja o zakoniti zgodovini, ni bil popolnoma uspešen.

Nedvomno je to spoznanje spodbudilo Marxa, da je v okviru istega tropa ustvaril nov model objektivnosti. Marx ni poskušal več zanikati zgodovino-pisne pristranskosti, le da jo je z višine vladajočega razreda spustil v globine izkoriščenega razreda, ki je po njegovem mnenju bolj upravičen, da šteje svoj interes za univerzalen. Marx je s tem naredil velik obrat – ki mu ga je treba odkrito priznati, v nasprotju s sedanjim splošnim prizadevanjem, da z njim ravnajo kot z »mrtvim psom« – ker je razkril imanenten mehanizem teleološke koncepcije zgodovine, s pomočjo katere zgodovina vsakič na nov način oblači svojo *telesnost v duhovnost*. Pri Heglu je ta konstitutivna zev še prikazana kot anahronizem – tj. kot časovno neujemenje položaja, iz katerega zgodovinar piše, in položaja, o katerem piše – tako da je bila reducirana izključno na vodoravno umestitev dveh zavesti. Marx pa je premestil to zev na navpično os, v razredno stratifikacijo družbe, na lestvici od njene zavesti do njegovega telesa, opirajoč se na podmeno, da heglovski izoblikovana zgodovinska zavest zastira, kaj se dogaja z njenim telesom. S tem, da vse dogodke prestavlja v termine zavesti, pa ponaredi specifičnost telesnega izkustva.

Ni mogoče spregledati, da se mora Nietzschejeva radikalna genealoška razgradnja teleološkega tropa zgodovino-pisja zahvaliti za nekatere svoje aspekte prav tej pripravi. Nietzsche vzame zgodovino-pisju vsako upanje na rešitev iz njegove pristranskosti. Njegov zgodovinar je telo, potiskano z žigi zgodovine, ki se je z vsemi svojimi zločini in čudaštvu vrezala v njegov krvni obtok, prebavni in živčni sistem, razporeditev nagonov in čutil. A to tetoviranje – Sloterdijk ga je, denimo, poimenoval, »zapis zgodovinske biti na pergament njegove kože« – je bilo namenjeno *samo njemu*, tako kot je vstop v Zakon na koncu Kafkovega *Procesa* namenjen samo človeku z vasi. Ne smemo ga posploševati, ker za druge ne velja na enak način. S tem Nietzsche odločno spodbija Marxovo kolektivno, razredno legitimizacijo zgodovinarske perspektive. Vendar gre še dlje, ko opozori, da zgodovinarjeve omejenosti zaradi zgodovine *ni mogoče* posploševati, ker gre za področje, ki ni podvrženo ovedenju. Tako naj bi vsako zgodovino-pisje vzniknilo iz nekakšnega *ressentimenta*, ki – po Nietzschejevih analizah popolnoma neodvisno od subjektove vednosti – funkcioniira s pomočjo kompenzacijskega mehanizma, ki z »maščevalno« imaginacijsko projekcijo spreminja izkustveno zaporedje dogodkov. Njegov postopek bi bil soroden tistemu, kar Freud v *Der Dichter und das Phantasieren* analizira kot pojem sanjarjenja (der Tagtraum), v esejih o obsesionalni nevrozi pa kot *das Ungeschehenmachen*.

Radikalnost in daljnosežnost Nietzschejeve dekonstrukcije teleoškega tropa zgodovine nam ne bi smela zastreti pogleda v njeno predzgodovino, kakor jo lahko spremljamo v romaneskni praksi 19. stoletja. Ta se začinja že v času prevlade *Bildungsromana*, in sicer v drugi knjigi Goethejevega *Wilhelma Meistra*,² nadaljuje pa se v strukturi Stendhalovih romanov³, ko realizem doseže vrh, popolnoma razvidna pa postane v Flaubertovi pozni prozi⁴ in seveda pri Dostojevskem in Tolstoju.⁵ Občutek za zgodovino je v drugi polovici 19. stoletja že v precejšnji meri pod vplivom nepričakovane, vendar nezadržne vrnitve Tihe, grške boginje naključja, s katero se je roman tako ali tako vedno bolj ali manj na tihem »pajdašil«. ⁶ Tako junak iz podzemlja iz znanega romana Dostojevskega pripomni, da o zgodovini *ni mogoče* povedati le tega, da je racionalna, Tolstoj pa v eseju *Napredek in opredelitev vzgoje* opozarja: »Reči, da je napredek zakon človeštva, je ravno tako neutemejeno, kakor reči, da so vsi ljudje svetlolasi razen tistih, ki imajo kompleks, da so temnolasi.«

Ne glede na to korenito razkrajanje pojmovanja zakonite zgodovine, ki ga lahko opažamo v različnih sferah intelektualnega življenja v 19. stoletju, se lahko vprašamo, v kolikšni meri je bil zakon zares izključen iz predstave o zgodovini tistega časa. Morda bi bilo ustrežnejše, če bi govorili o njegovi premestitvi, analogni premestitvi, do katere je prišlo na začetku meščanskega zgodovinopisja, ko je bila sedanost potisnjena na kraj nenehne menjave med preteklostjo in prihodnostjo. Zdaj je bila ta neutrudna dinamika sedanosti tako rekoč »prikovana« na položaj, iz katerega zgodovinar govori, položaj, ki je zgubil naravno zvezo tako s preteklostjo kakor tudi s prihodnostjo in se začel doživljati kot problematičnega. Problematičnost je mogoče razbrati iz tega, da se odgovor na zgodovino ne sproži več v kolektivni zavesti kakor pri Heglu, niti v kolektivnem telesu kakor pri Marxu, temveč v osebнем, razbrazdanem živčevju, katerega funkcioniranje zgodovinar ne more nadzorovati. Če pa nekoč homogeni »rojstni kraj« zgodovine ni drugega kakor razpršena spaka, ki je zmerom že podlaga za dejanskost kot podoba naših afektivnih stanj, potem je vsaka možnost za razsvetljesko razmerje do drugosti preteklosti izključena. V razpravi o *koristnosti in škodljivosti zgodovine za življenje* (1874) je Nietzsche predstavil razmerje med zgodovinarjem in preteklostjo kot razmerje med šibkim otrokom in močnim očetom. To je zelo poučna analogija, ker muhasti zakon očeta dejansko piše svoje pričevanje na pergamentu očesne mrežnice, ušesne opne in kože na licih, hrbta ali zadnjice šibkega otroka. V tem smislu ne drži, da zgodovina po nietschejanskem pojmovanju nima nobenega zakona, temveč samo zakona določene vrste, namreč nima tiste vrste, ki se je uveljavila v zgodovini zahodne civilizacije po Deklaraciji o

2. Cf. Alexander Gellay, *Narrative Crossings. Theory and Pragmatics of Prose Fiction*, Baltimore 1987, 6. pogl.

3. Cf. Dominic LaCapra, *History, Politics, and Novel*, Ithaca and New York 1987, 1. pogl. za *Rdeče in črno*, Nicola Chiaromonte, *The Paradox of History*, Philadelphia 1985, ravno tako 1. pogl. za *Parmsko kartuzijo*.

4. Cf. Gellay, *op. cit.*, 7. pogl. in LaCapra, *op. cit.*, 4. pogl.

5. Cf. LaCapra, *op. cit.*, 3. pogl. za Dostojevskega, Chiaromonte, *op. cit.*, 2. pogl. pa za Tolstoja.

6. O tem sem v zvezi grškim ljubzenskim romanom podrobneje pisal v razpravi »Povijest književnosti nakon poststrukturalizma« v knjigi *Pripitomljanje drugog*, Zagreb 1989.

človekovih pravicah in ki meri na to, da velja za vse ljudi enako. Išoč ustrežnejšo predstavo o zakonu zgodovine, Nietzsche odvija nazaj *zgodovino zakona*.

V poučni rekonstrukciji te zgodovine je Michel de Certeau opozoril na to, da je zgodovina, še preden se je pisava zakona preselila na papir, stoletja poprej uporabljala v ta namen povrhnjico človekove kože.⁷ Ni treba, da imamo v svežem spominu Kafkovo pripoved *V kazenski koloniji*, da bi se spomnili, da ta praksa nikakor ni izumrla v našem stoletju.⁸ Pri tem nimam v mislih le ožjih družinskih razmerij vsem znanega družinskega »obdelovanja« – čeprav je to prvi nedvoumni zakon, ki ga spozna človeško bitje – temveč na celotno velikansko institucijsko orodje, »pisalni stroj zakona«, ki nam ga je omogočil spoznati Michel Foucault: šole, bolnišnice, kasarne, zapori, športna, izdajateljska in kulturnoumetniška društva, predvsem pa potrošniško, kulturno in medijsko industrijo, ki jo »zapisovalec« uporablja zato, da bi telesa prilagodil svoji meri. S tem da ta zapletena aparatúra uravnava razmerje med trdnostjo pravila in gibljivostjo »zgradbe« s pomočjo medsebojne menjave odtisov, spreminja človekovo telo v črko za svojo knjigo, ki jo lahko premešča v skladu z želenim pomenom. V takih razmerah, ko nihče ne more poljubno izbirati črke, je vse odvisno od tega, katero pomensko mesto bo dobila v serijskem prostoru teksta na veliki lestvici od nosilnih, semičnih do pomožnih, asemičnih mest. V nepregledni mreži tekstualnih razmerij ima torej odločilno vlogo *koincidence*, kajti prav ta vloga odpira šibkemu otroku črke perspektivo nasproti močnemu očetu zakona teksta. To, kar otrok vidi kot zakonito, črpa svojo naravno samoumevnost iz tega, da otrok ne pozna pogojenosti svojega pogleda z »mašinerijo prakse«, ki ga umešča, Ne le da živi v nevednosti glede svoje nevednosti, marveč to svojo pomanjkljivost spreminja v prednost in vir resnice. V nasprotju z Marxom, ki je v ideologiji videl orodje izkoriščevalcev, ki ga uporabljajo zato, ker so hudobni, je Nietzsche v njej prepoznal odkritje izkoriščanega, ki je nastalo zaradi eksistencialne nuje odpraviti nesklad med lastnimi prikrašanimi interesi in dejanskostjo. Človeku ne bo nikoli mogoče odpreti oči tako, da ne bi jemal več pojmov za stvari in prenehal mešati tisto, kar mu ustreza, s tistim, kar je resnično, ker je ta naravni konformizem pogoj za njegovo samoohranitev. Ideologija ni tenčica, ki zakriva resničnost, marveč je edini možni način njene uporabe.⁹

Kaj naj torej stori zgodovinar, če zgodovinski zakon deluje tako »potuhnjeno«? Očitno bi bilo napačno, če bi vztrajal pri dejanskosti predmetov, pojavov, dejstev ali dejanskih stanj, pri njihovi kontinuiteti, enotnosti in medsebojni povezanosti, ker bi s tem samo pospešil naturalizacijski mehanizem ideologije. Prav narobe, lastne občutke, opažanja in pojme bi bilo treba razgraditi v vozlišča razpršenih sledi, žarišč nestalnosti, v polje eksplozije razmerij, kjer je močnejše pretakanje likov in se ti liki spreminjajo v mrežo prekinjenih črt, ki spreminjajo načrte svojega uverženja. Nietzsche razume svojo kemično analizo in jo tudi opravlja tako

7. *L'invention du quotidien. I. Arts de faire*, Paris 1980, 10. pogl.

8. V kolikšni meri je imela Kafkova dozdevno »fantastična domišljija« realno podlago v mučilnih praksah 20. stoletja, prepričljivo pokaže Walter Müller-Seidel v knjigi *Die Deportation des Menschen*, Stuttgart 1986.

9. Cf. Paul Veyne, »L'idéologie selon Marx et selon Nietzsche«, *Diogenès*, št. 99/1977.

da se ne ustavlja pri kakršni koli trajni biti, entiteti ali funkciji, v nenehnem kaleidoskopskem spreminjanju diskontinuiranih struktur, ki se razstavijo iz stvari v predstave, iz predstave v besedo, iz besede v konvencije, iz konvencij v nazore, iz nazorov v nagone v pretanjeni mreži odpošiljanja, prenosa in sprejema. Pisati zgodovino pomeni za Nietzscheja ločevati prepletene raznorodne in raznočasne zgodovinske niti, ki so se zavozlale in razporedile v sinhrono sklope naših spoznavnih naprav. To pisanje je skoraj otroško domiselno, situacijsko praktično razstavljanje tkiva zakona, s katerim je oče-zgodovina tekstualiziral naše sprejemne in odpošiljateljske kanale in nam s tem nakazal tudi, kakšno razmerje naj bi imeli do njega. Ker Nietzschejevo zgodovinopisje ni strateško, temveč *taktično*, ne more biti celovit, logično in metodološko preišljen sistem. Ni naključje, da se je utelesilo v posameznih »ugrizih« aforizmov.¹⁰

Taktika je pač orodje razlaščenih, brezdomnih in utišanih, kar v skladu s prej nakazano rekonstrukcijo položaja šibkega otroka v hiši zgodovine, zgodovinar tudi je. Drugače rečeno, Nietzsche bi rad, da bi se tega zavedli zgodovinarji njegovega časa, ki žive v zablodi o svoji moči, da reproducirajo naročene obrazce.¹¹ Skrajno nezavidljiv položaj zahteva zvitost prepoznavanja praznin, precepov in spodrseljavev v tekstu zakona, izhajajoč iz njih pa bi bilo mogoče njegove »regule« razporediti na nov način. Gre za bistveno *reakcijsko* zmožnost izrabiti priložnost, ko je zakon najbolj gotov vase, da bi s pomočjo te niti, ki smo jo tako izvlekli, razparali pletenino njegovih sankcij in ga s tem prisilili na novo, ustreznjše tkanje. »Ustreznost« meri tu na perspektivo »saboterja«, ki zakon doživlja kot nekaj, kar je naperjeno proti njemu, kot položaj ženske med moškimi, kot položaj črnca med belci, kot položaj homoseksualca med biseksualci, in ga hoče zato sebi tudi prilagoditi. Gre za pragmatično in ne za gramatično intervencijo, saj ne skriva ideološke narave svojega oporekanja zakonu. Michel de Certeau, ki je bolj kot kdor koli drug v zadnjem času prispeval k razsvetlitvi delovanja taktike, ga je ponazoril z dejavnostmi na prvi pogled najbolj pasivne vrste potrošnikov – bralcev: bralci spreminjajo tekst s tavajočim očesom, okradejo ga, razmnožijo, porojicirajo vanj podobe iz spomna, sposodijo si ga za določen čas zato, da bi vanj vpisali svoje poudarke, elipse in metafore. Zakon na ta način – podobno kot včasih pravila za verzifikacijo in rimanje – spodbuja pesnike, njegove uporabnike, k improvizaciji.¹² Ni težko videti, da se v tem aktivnem, inventivnem, transkodirajočem razmerju do zakona vračajo starodavne tehnike ustne civilizacije, ki je ohranila svoje tradicionalne norme samo zato, ker je prosto predstavljala svoje poudarke iz zgodbe na zgodbo, pa tudi iz enega v drug medij razodetja: verbalni, likovni, glasbeni, scenski, ritmični. S »poudarki« mislimo tu na tiste težko ulovljive vidike norm, za katere se je v našem času ustalilo ime apelacijska ali metatekstovna struktura, usmerjevalci naslovljenčevega sprejema. Norma ima lahko pomen samo zato, ker se naslavlja, vendar pa – in to je teoriji

10. O »vgrizih« Nietzschejevega diskurza cf. Peter Sloterdijk, *Mislilac na pozornici*, Sarajevo 1990, IV. pogl.

11. O prikriti razsvetljenski razsežnosti Nietzschejeve filozofije sem obsežneje pisal v razpravi »Nietzsche, Bahtin i 'slaba misao'«, ki bo objavljena v zborniku *Bahtin i drugi*, zbirka »Polilog« časopisa *Quorum* v začetku 1991.

12. Cf. De Certeau, *op. cit.*, 11. pogl.

tekstov povzročilo neznanse glavobole – se na vsakogar naslovi na drug način. Vse je odvisno od tega, kje bo kdo prepoznal njene »smerokaze«. Kadar gre za tekst zgodovine, ni branje teh smerokazov niti najmanj nedolžno, temveč predpostavljaja trdovraten ideološki boj.

Konec 19. stoletja nastopi čas korenitega razkola. Hkrati s stopnjevanjem pritiska pozitivistov, da je treba zakon zgodovine brati »dobesedno« – to pa pomeni v skladu z razporeditvijo smerokazov, ki ga je v zakon vgradila obstoječa hierarhija moči – se razbije tudi črka tega zakona na množico nevidnih duhov. V odmevni študiji o »vohljačih« je italijanski zgodovinar Carlo Ginzburg postavil celo tezo, da se moramo temu obdobju zahvaliti za nastanek nove epistemološke paradigme, ki se opira na odkrivanje, povezovanje in uporabljanje sledi za rekonstrukcijo teksta proti njegovi »črki«. ¹³ Taktika stranskega ali zanazajskega odvijanja pomena pa je neprimerno starejša in sega v lovsko fazo človekovega »razvoja«, do fiziognomijskih diagnostičnihveščin zelo zgodnjih obdobj. Ni je mogoče povzeti v pregleden sklop pravil receptivne vednosti. Značilno je, da mezopotamski zakoniki niso vsebovali predpisov, temveč pripovedi o tem, kako so bili rekonstruirani posamezni prekrški in odkriti storilci. Sojenje ni bilo dojeto kot tehnika aplikacije, temveč kot taktika odkrivanja. S preselitvijo iz Babilona v Grčijo so te preroške, pravne in medicinske prakse, potem ko so bile zbrane v delokrog prve Zeusove žene Metis in so sezele uveljavile na različnih področjih vsakdanjega življenja, so spodbudile nastanek zgodovinskega in filologije. ¹⁴ A tisto, kar nanje pritiska in kar jim vtisne razmeroma dolgotrajen žig neznanstvenosti, je Platonov epistemološki model, ki je vzniknil hkrati z razraščanjem pisne kulture, ki je osposobila grški um za verige argumentacijskih izpeljav. ¹⁵ Zgodovinske pisane je prisiljeno prenašati to sumničenje, dokler se njegovo raziskovanje opira na nezanesljiva individualna pričevanja, ki jih pušča za seboj ustna in rokopisna kultura. Šele z izumom tiska, ki je s svojo zmožnostjo razmnoževanja postopoma odstranil s teksta znamenja individualnosti, zgodovinski dokumenti dobijo status dejstev, zato lahko zgodovinske brez nelagodja poudari slogan »wie es eigentlich gewesen«. Vendar pa s tem ni izključena nujnost, da v času, ki je promoviral in posvetil individua, zgodovinske vdira na tista področja preteklega življenja, ki ga ni mogoče rekonstruirati samo s črpanjem iz empiričnih plasti tekstov, ki jih je njegov tekmeč, sodobni zgodovinski roman, zelo uspešno zasedel pri občinstvu. ¹⁶ Tako se zgodovinske ponovno odpira za individualne »vohljaške« večine odkrivanja sledov, ki ga konec 19. stoletja povezujejo s hermenevtiko, arheologi-

13. *Spie. Radici di un paradigma indiziario*, v zborniku *Crisi della ragione*, ur. A. Gargani, Torino 1979. Uporabil sem nemški prevod v zelo dobro sestavljenem izboru Ginzburgovih del, ki so sicer raztresena po časopisih, *Spurensicherungen*, München 1988.

14. O tem več v Marcel Détienne/Jean-Pierre Vernant, *Les Ruses de l'intelligence. La mètis des Grecs*, Paris 1974.

15. Cf. v zvezi s tem Walter J. Ong, »Writing Is a Technology that Reconstructs Thought«, v *The Written Word. Literacy in Transition*, ur. G. Baumann, Oxford 1986, str. 27ff.

16. O vplivu zgodovinskega romana na preobrazbo zgodovinskega diskurza 19. stol. je pisal Hans Robert Jauss, »Istorija umetnosti i opšta istorija«, v *Estetika recepcije*, Beograd 1978, str. 99ff. Ravno tako v »Gebrauch der Fiktion in der Anschauung und Darstellung von Geschichte« v *Aesthetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*, Frankfurt 1982, str. 335ff.

jo, geologijo, astronomijo, paleontologijo, kriminologijo in diagnostiko. Že sam seznam teh disciplin nakazuje, da je zmagoviti pohod romana v prvih dveh tretjinah 19. stoletja spremljal razcvet taktik dešifriranja, ki so združile vse svoje pre-tanjene tehnike v totalizacijskem prizadevanju, da preberejo zakon celotnega teksta preteklosti.

Ravno proti takemu voyerističnemu, panoptičnemu prizadevanju, a nič manj tudi proti pozitivizmu se je skupaj z omenjenimi romanopisci iz zadnje tretjine stoletja obrnila Nietzschejeva radikalna filozofija. Ta filozofija obrne žaromet proti tistemu, kar se je doslej vztrajno tihotapilo po temi: krhko zgodovinarjevo telo, ki je trudapolno in zmedeno brskal po svojih brazgotinah in ranah kot po edino dostopnem, na sočasnost naloženim nesočasnem torišču zgodovine. Enako neusmiljeno »razgaljanje postopkov« je značilno tudi za romaneskno prakso zgodnjega 20. stoletja, ki sega od Rilkeja, Musila in Prousta do Becketta in Joycea. Znaki, ki jih je treba brati, se ne raztezajo več zunaj subjekta, temveč so se naselili v njegovo kri in meso. Tu pa z nimi ni bilo mogoče več rokovati z velikopotezno spoznavno nadutostjo tradicionalnega zgodovinarstva in romana. Zato se nova pisava teh dveh diskurzov kristalizira v fragmentu, aforizmu in apelu. »Nemega poznavanja taktike ni mogoče verbalizirati, ne da bi ga poneverili. Njegovi naravi bolj ustreza – tako namreč sklene Ginzburg svojo razpravo – če vztraja v stanju »gibčne trdnosti«.

A ravno tu se začena zvičajnost teleološkega tropa. Če Nietzsche, Freud, Wittgenstein in Adorno opuščajo vseobsegajočo pripovedno rekonstrukcijo pripovedi v prid malih relativističnih žanrov, če gre za podobno ironično subverzijo gospodarja-pripovedi tudi pri sodobnih piscih romanov, potem to store zato, da bi *pokazali* svojo nemoč. Pokazati pomeni stopiti na prizorišče/na oder. Ne gre torej za navadno nemoč, temveč za *uokvirjeno* nemoč. Ta postopek je analogen tistemu, ki ga je uporabil pariški fotograf Atget, ko je v fotografski kader lovil mestne prizore brez človeških likov. Benjamin je te fotografije nezmotljivo opredelil kot »torišče smerokazov/naznak«, ker kraja, na katerem se ni nič zgodilo, ni mogoče vokvirirati.¹⁷ Nehvaležna vloga sodnika/ocenjevalca je preložena na gledalca/bralca. Naj onadva sestavita kamenčke v mozaik, naj mozgata o tem, zakaj je ena nemoč simptomatična!

Danes zelo dobro vemo, kako velika je bila ta skušnjava. Vsako izmed omenjenih imen vleče za seboj več kilometrov dolg rep »vohljačev«, vsak izmed njih pa prinaša svojo inačico »primera«. Primeri so priskrbeli svoje zgodovinske zakone, našli v njih bolj ali manj udobno mesto. Izoblikovalo se je precej veliko »prebivalstvo zgodbic«. Mar ne spominja na prastar, zdavnaj že pozabljeni žanr zakonikov? Zakon zgodovine se potihem odvija naprej – pri tem pa navija *amazing movie* zgodovine zakona.

17. Cf. njegovo razpravo »Umjetničko djelo u doba mogućnosti svoje tehničke reprodukcije« v *Estetički ogledi*, Zagreb 1985.